

ԱՆԱՊԱՏԱԿԱՆՆԵՐ ԵՒ ՎԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Է.

Թանահաւի վանք եւ Սիւնեաց աշխարհի կրօնաւորութիւնը. Սեւանի անապատ. Տաթեւի մօտի անապատ, Մաքիւնացոց եւ Թեղիկեաց անապատները: Վանակաւորեան եւ կրօնաւորութեան անկումն: Կրօնաւորների մասին կանոններ. Ամփոփումն:

Թ. դարից սկսած կրօնաւորութիւնը սաստիկ դարգանում է եւ մեծ ծաւալ է ստանում Սիւնեաց աշխարհում: Գլխաւոր անապատներն էին Սեան, Մաքիւնացոց անապատը եւ Թանահատի վանքը:

Ստեփաննոս Օրբելեանը ասում է ¹⁾, որ ինքն Թանահատի արձանագրութիւնների մէջ տեսել է, որ Թանահատի եկեղեցին շինուել է Սիւնեաց իշխաններից Հայոց թուականից 400 տարի առաջ, Ս. Ստեփաննոս Նախավկայի անունով: Այս հաշուով Թանահատի վանքը շինուել է 151 թուին փրկչի: Այդպիսի բան չէ կարող լինել: Այդ ժամանակ վանքերի մասին դադարաւոր անգամ չը կար:

Վանքերի սկզբնաւորութիւնը Դ. դարից առաջ չէ. սուրբերի անունով եկեղեցի Դ. դարից առաջ չէր կարող շինուել: Թուականի վերաբերութեամբ շփոթութիւնը ակներև է. կամ այն է, որ Օրբելեանը իրան յատուկ անապատարժութեամբ կամեցել է Սիւնեաց երկրի կրօնաւորութիւնը հասցնել մինչ Բ. դարը, կամ այն՝ որ Հայոց 400=Ն. համարել է այդ թուականից առաջ նշանակող թուական: Հայոց Ն. թուականը զուգընթաց է Ժ. դարին, երբ Բագրատունիք՝ Շիրակում եւ Սիւնեաց իշխանները իրանց երկրում ոգի ի բռին վանքեր ու եկե-

1) Ստեփ. Օրբելեան, Նատ. Ա. Փարիզ. 1859 թ. եր. 203—4 Գլ. ԼԳ:

ղեցիներ էին շինում: Անշուշտ, այդ ժամանակ էլ շինուել է Թանահատի վանքը, որ այժմ կոչւում է Ղարավանք (սև վանք), համանուն թուրք գիւղում, սրբատաշ սև կարծրաքարից շինուած մի մատուռ, այժմ կիսաւեր:

Օրբելեանի նկարագրութեամբ Թանահատի վանքը եղել է լեռան ստորոտում, մի բարձրավանդակի վերայ, անտառի մէջ: Այժմ անտառ չը կայ: Արգեազի ս. Խաչ հոգակաւոր ուխտատեղից 2 վերստաչափ հեռաւորութեամբ դէպ արեւմուտք լեռնալանջի վերայ, չըջապատուած թուրք մի քանի խրճիթներով քարքարոտ ավափանների և աւերակների մէջ բարձրանում է Թանահատի վանքը լքեալ և աւեր:

Օրբելեանը այս վանքի կրօնաւորների կեանքը նկարագրելիս՝ ասում է ¹⁾. «Եւ էին ոահմանաւորք, մշտապաշտօնք հեռացեալք յամենայն փափուկ կերակրոց. միայն աշտուճ հացիւ և լոկ ջրով վճարէին զպէտս իւրեանց և զայն՝ յաւուրն մի անգամ ընդ երեկս, լոիկք, հեղաշարժք, որ իբրև զկանթեղունս անշէջս կախեալք լինէին յաղօթս զցայգ և զցերեկ . . . պաշտօնք իւրեանց ոչ երբէք խափանէին զցայգ և զցերեկ: Եւ բաց ի սպասաւորացն ընդ դրունս վանիցն ոչ ոք ելանէր արտաքս. և թէ՛ պէտ բաղում անգամ հարկեցան յիշխանացն և յեպիսկոպոսաց Սիւնեաց՝ ոչ առին յանձն ի կիւրակէին ի թանկամ ի պանիր կամ յիւղ խթիլ. այլ բանջարօք և ընդով շատանային, վասն որոյ Թանահատք կոչեցան: Եւ ի գլխաւոր տօնսն ի ձիթոյ ճաշակէին և սակաւ բաժակօք. և զայս ծանոյց մեզ պատմութիւն երանելոյն Մաշտոցի, որ ի Սևան»:

Երանելի Մաշտոցը ապրում էր Թ. դարում, ուրեմն այս նկարագիրը վերաբերում է այդ ժամանակի և դրանից առաջ կրօնաւորական կեանքին, որին հետևող եղան Թանահատի կրօնաւորները:

Սիւնեաց բազմաթիւ անապատներից շէն է մնացել

1) Սահփ, Օրբ. գլ. ԼԳ.

միայն Սեանի անապատը՝ Աւանդութեամբ ¹⁾ այս կղզում կրօնաւորութիւնը սկսուել է ս. Գրիգոր Լուսաւորչից, որը կառուցել է այժմ բոլորովին աւերակ ս. Յարութեան տաճարը։ Սակայն այս աւանդութիւն է։ Պատմիչների համեմատ Սեանում կրօնաւորութեան սկիզբը դրել է Թ. Գարում Մաշտոցը, որ և համարւում է առաջին վանահայր։ Ըստ իս, եթէ կրօնաւորութիւնը ս. Լուսաւորչից չէ սկսուել Սեանում, բայց Մաշտոցից, այսինքն Թ. Գարից առաջ կար։ Պատմութիւնը անյիշատակ թողնելով ինչ որ առաջ էր, անշուշտ նշանակելի բան չը գտնելով, առաջին անգամ յիշում է Մաշտոցին, որ հռչակ էր ստացել իւր մաքուր կրօնաւորութեամբ, ս. Գրոց հմտութեամբ, և ծիսարանի կարգաւորութեամբ, որ իւր անունով Մաշտոց է կոչւում։

Հանգուցեալ Յովհաննէս եպիսկոպոս Շահխաթունեանցը ²⁾ Սեանի անապատականների կենցաղը համարում է հետեւողութիւն ս. Բարսեղի կանոնին, և, քաղելով—«Տեսութիւն գրոցն Փիլոնի, որ տեսական անուանի, այսինքն միակեցաց»—գրուածքից՝ ասում է, որ երբ հրէականները Երուսաղէմի առաջին եպիսկոպոս ս. Յակովբ առաքեալին սպանեցին և հալածեցին հաւատացեալներին, սրանք փախան Եգիպտացոց կողմերը և բնակուեցին Սինա լեռան և Թեբայիդի անապատներում. «և անդ կային այնպիսի վարուք, զոր պատմէ յքանչելին Փիլոն, զորս և հրեշտակաց համեմատ ցուցանէ ի մաքրութեան՝ յասելն, տուն էր նոցա երկիրս և ձեղունք՝ երկիրքն, և ջահ և ճրագ՝ արեգակն, լուսին և աստեղք, և կակուղ անկողինք՝ երկիրս. քնոյ ժամանակ և ոչ երբէք. այլ անգաղար կային զտիւ և զգիշեր ի հսկումն փառաբանութեան Աստուծոյ»։ Այս կրօնաւորական կեանքին հետեւող պէտք է լինէին Սեանի կրօնաւորները, որոնք ս. Բարսեղի կանոնին համեմատ «Միակրօնք ի տան Աստուծոյ եղեալ յամենայն

1) Ստորագրութիւն հատ. երկ. յօդ. 522. եր. 217.

2) Ստորագր. հատ. երկ. յօդ. 522. ծանօթութիւն։

դէպս ընկերութեան. և յօրէ անտի (ի ժամանակէ Մաշտոցի) և այսր տեւաց այն հաւասարութիւն ուխտի կրօնաւորական կենաց յայս կղզի և յայլ ինչ ինչ մենաստանս Հայաստան աշխարհի: Առաքել վարդապետ Սիւնեցի իւր «Մահմանաց լուծման» մէջ ասում է. «Կշռապէս արդարութիւն ի վանորայս լինի ի միաբանաստանն, որք ըստ սրբոյն Բարսեղի կանոնացն միաբան լինին ամենայն ինչ. այսինքն, կերակուր և հանդերձ միապէս տան ամենեցուն, կշռողապէս, միաշափ մեծի և փոքու՝ հանդերձ և կերակուր և ամենայն ինչ»:

Կրօնաւորներ ու անապատականներ եղել են Տաթևի վանքին մօտ Անապատ կոչուած տեղում, որը շատ կարճատեւ եղաւ: Թեղինեաց ու Մաքենացոց անապատները ԺԱ. - ԺԳ. դարերում մեծ հռչակ ունէին. Կիլիկեցիք կամենալով կրօնաւորութիւնն ու աստուածաշնորհութեան կարգը իրանց գաղթավայրում հաստատել, սրանց էին դիմում:

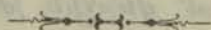
ԺԷ. դարի սկզբում վերջին թափով սկսում է կրօնական եռանդ Մովսէս Խոտանանցու և Փիլիպպոս Աղբակեցու ջանքերով, երբ սրանք դեռ երիտասարդ էին: Այնուհետև սկսում է հայ կրօնաւորութեան ու վանականութեան անկումն իբրև բնական հետեանք Շահ-Աբաս Մեծի արշաւանքի և մեծ գաղթականութեան, երբ երկիրն ու վանքերը աւերակ մնացին, խանգարուեցին կարգերն ու կանոնները: Բազմաթիւ վանքերից ու անապատներից չէն են մնացել միայն մի քանի հատ, որոնք սակայն իրանց սկզբնական նպատակից բոլորովին հեռացած, այլ ևս հրեշտակական վարքով կրօնաստաններ չեն. — փոխանակ ամեն ինչ հասարակաց լինելու՝ ջուր ջուր է, — թէ կերակուրը՝ թէ հանդերձը.

Կրօնաստաններ մնացել են ռուսաց Հայաստանում Սեանայ անապատը Սեանայ լճի մի կղզու վերայ, Տաճկաց Հայաստանում՝ Աղթամար, Կտուց, և Լիմ անապատները Վանայ ծովի կղզիների վերայ: Վերջիններս իրանց կանոնները ընդօրինակել էին Սեանից և Սեանեցոց պէս

էին կենցաղավարում:

Նոյն իսկ կղզիների վերայ այս անապատներում վանականները այլ ևս կրօնաւորներ չեն. թէ կենցաղավարութիւնը և թէ աստուածապաշտութեան կարգերը նմանացրել են աշխարհիկ եկեղեցականներին ու եկեղեցիներին:

Մայրավանքերում, որպիսի է Էջմիածինը, Երուսաղէմի ու Յակովբեանց վանքը, աւելի պաշտօնավարող անձինք են պատրաստուում ու ապրում քան վանականներ, ուսումնական, տնտեսական և վարչական զբաղանքները քիչ ժամանակ են թողնում կրօնաւորական պարտաւորութիւնների կատարման համար: Հասարակ վանքերը այնքան աղքատացել և անշքացել են, որ հազիւ կարողանում են բաւարարել մի վարդապետի. միաբանութիւն չըկայ, ուր չըկայ միաբանութիւն՝ այնտեղ չի կարող լինել վանականութիւն և կրօնաւորական կեանք:

Ա. ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐ.

1) Անապատականները իրաւունք չունեն եկեղեցու ու խորհուրդները ժողովրդին մատակարարել. (Ա. Ժող. Վաղարշապատում գումարուած 325 թ. յօդ. Ի.):

2) Ճգնութեան համար իւր կինը թողնող մարդը նշոված է, (նոյն յօդ. ԻԴ.):

3) Եղբայրանոցները, Մենաստանները և առանձնականացների խրճիթները անապատներում պէտք է լինեն. (Աշտիշատի Ժողով յօդ. Զ.):

4) կրօնաւորներն ու անապատականները աշխարհականների գործերին չը պէտք է խառնուեն, այլ միշտ առանձնացած կեանք պէտք է վարեն. (Վաղարշապատի Դ. Ժողով. յօդ. ԻԳ.):

5) Հաց եփելու, կով կթելու կամ որ և է գործի պատրուակով վանքը կին չը մտնի (Դվ. Բ. Ժող. յօդ. ԼԳ.):

6) Անապատականները արև մտնելուց առաջ իրանց անապատը դառնան, (Դվ. Բ. Ժող. յօդ. ԼԳ.):

7) Վանականները աշխարհականների տներում չիջեանեն, այլ մերձակայ վանքում. եթէ վանք չը գտնուի, աւագերէցի տանը. (Դվ. Բ. Ժող. յօդ. ԼԵ.):

8) Կրօնաւորները տեղից տեղ չը պէտք է փոփոխուեն. (Պարտաւի Բ. Ժողով յօդ. 2Ե.):

9) Կրօնաւորները միս պէտք է չուտեն և ստացուածք պէտք է չունենան. (Սոյ Ս. Ժողով յօդ. Ը.):

Բ. Ս. ՀԱՅՐԵՐԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐ.

(Կանոնագիրք. Գէորգեան ցուցակ № 447.)

— Կրօնաւորն՝ կանանց խոստովանութիւն մի իշխեսցէ առնել. բայց եթէ մերձ ի մահ հիւանդաց. Շնհ. ՃԱ. (Շնորհալի).

— Կրօնաւորն կացցէ և մնացէ յանապատի՝ ուր կացեալն է, թէ և բորոտեսցի և ուրկանայցէ. Հայ. ԺԵ. (Հայոց Ժողով ի Շահապիւան).

— Կրօնաւորութիւն թէ յանձն առնուցու որ՝ ի վանս կացցէ ընդ եղբարս, և թէ որպէս պարտի կեալ և զգուշանալ յամենայն մոլորութեանց. Լուսաւորչ. ԻԱ. Բ. Բրս. (Գ. Բարսեղ Կեսարացի).

— Վանականը կամ քահանայը մի իշխեսցեն բաժանել զշնորհս եկեղեցւոյ ընդ ծախուց, այսինքն, մասրաֆից իւրեանց, այլ որ ինչ կարգեալ է ի սրբազան հարց՝ այնու շատացին. որոյ շատ է հասն զշատն կերիցէ, և որոյ սաւկաւ՝ զսակաւն. բայց զլոյս ճրագի և զպաշտօն եկեղեցւոյն մի խափանեսցեն և զմանկունս ուխտին ուսուցանել մի հեղգացին. Դ. Ե. (Դմիտր):

—Վանականք թէ գտցին ի մոլութեան ինչ, արտաքսեցին։ Վդ. Ը. (Վաղարշապատ, Ը.)։

—Վանականք մի իշխեսցեն զինուորականս զգնուլ, կամ վաճառականս լինել. և մի զհոգևորական պաշտօնն թողեալ՝ մարմնաւոր գործոյ պարապել, և մի ձիաբոյժս, այլ և՛ ի կերակրոց ևս պատրաստ լիցին։ Առաք. 2, և ԼԳ. Ներսէս Աշտր. ԼԶ։

—Վանականք մի խառնեսցեն յիրս աշխարհականաց, այլ վարեսցեն կեանս հրեշտակականս, կուսութեամբ պարկեշտացեալ մարտնչելով միշտ ընդ ակոտս։ Սահակայ Պարթևի Գ. և ԼԵ։

—Վանականք մի օթեսցին ի տունս աշխարհականաց, այլ ի վանս կամ ի տունս աւագ երիցոյն. Ներսէս Աշտարակեցի։

—Վանահարք ի վանաց ի վանս մի տեղափոխեսցին, այլ կացցեն՝ ուր կրօնաւորեցանն. բայց թէ կոչեսցեն յառաջնորդութիւն վիճակացն։ Միօնի հայոց կաթողիկոսի։

—Վանահարս կարգել կամ ընկենուլ մի իշխեսցեն աշխարհական իշխանք ըստ կամաց իւրեանց, և մի բնակիլ ի վանս յանդգնեսցեն, եթէ ոչ՝ նզովեալ եղիցին։ Դվ. Ժ.

— (Ի) վանս բնաւ երբէք մի մտցէ կին կամ հաց եփելոյ, կամ կով կթելոյ և կամ վասն այլ ինչ պատճառաց և կամ գործոց։ Ներսէս Աշտարակեցի. ԼԳ։

(2) վանս մի իշխեսցեն պղծել երգօք գուսանաց, և մի օթեսցին հեծեալք. որք յանդգնին՝ արհամարհեալ լիցին ի սրբոց վկայից և տարագրեալ յօրհնութենէն։ Դվ. ԺԲ. ՄԻ. ՄԺԱ։

(Ի) վանս ուրեք՝ եթէ վանականք բազումք են, և ժողովուրդ սակաւ, և յայլ վանս՝ վանականք սակաւ և ժողովուրդ բազում, առցեն ի բազում ժողովրդենէ և տացեն վանուց՝ որոյ վանականք են բազում։ Վաղարշապատ, Թ։

—Վանքդ անուն հանգստարանք են սրբոց և օթեւանք եպիսկոպոսաց, քահանայից, արեղայից, սարկաւագաց և աղքատաց։ Դվ. ԺԲ. (Ներսէսի շինողի)։

—Վանք հաստատեցան անդ վասն մանկանց եկեղեցւոյ, և ոյք հրաժարեցան յաշխարհէ՝ անդ մտեալ մաքրութեամբ կացցեն և վասն աշխարհի աղօթեացեն և ընթ. Սահակայ Պարթևի. Գ. Մխ. Գ.

—Վանք շինեցան ի գեօղս, զի անդ հանգիցեն առաջնորդք, հիւրք և աղքատք: Սիօնի հայոց կաթողիկոսի Ը:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ Ն

Կրօնաւորութիւնն ու անապատականութիւնը քրիստոնէական եկեղեցու մէջ սկսուել և շարունակուել է հենց առաջին դարից, որպէս հետեանք անսահման ջերմեռանդութեան, և հալածանքի, որ հրէայ և հեթանոս աշխարհը վարում էր քրիստոնէութեան դէմ:—Կրօնաւորութեան նախագաղափար համարւում են հին ուխտից՝ եղիա մարգարէն, նոր ուխտից՝ Յովհաննէս Մկրտիչը:

Կրօնաւորութիւնը որոշ կարգի և կանոնի տակ դրուեց Դ. դարից, մինչև այդ նրանք ապրում էին խորին առանձնութեան մէջ հեռաւոր անապատներում, անձաւներում ու քարայրներում: Կրօնաւորների խմբական կենակցութեան հիմնադիրներն են Անտօն Անապատականը և յատկապէս՝ Իլլարիօնը:

Կրօնաւորները ոչ մի եկեղեցական կարգ ու աստիճան չունէին, նրանք միայն աղօթողներ էին:

Հոգեւորականութիւնը բոլորովին առանձին դասակարգ էր, ոչ ինչ առնչութիւն չունենալով կրօնաւորների հետ: Մինչև հինգերորդ դարը հոգեւորականները առանց բացառութեան ամուսնացած էին, և ամուսնացած հոգեւորականութիւնը կրօնաւորներից ու վանականներից ջուլուելու համար կոչւում էր աշխարհիկ հոգեւորականութիւն:

Աշխարհիկ հոգեւորականութեան մասն էին կազմում եպիսկոպոսներն ու երէցները կամ պրեսֆիտները, որ վարում էին եկեղեցու վարչական գործերը: Եպիսկոպոս-

ներն ու երէցները (այժմեան վարդապետ) ամուրի դառնալ սկսեցին Դ. դարի երկրորդ կէսից և, ամուրի դառնալով՝ իւրացրին կրօնաւորների սրբաճառը:

Առաքեալը ասում է, որ եպիսկոպոսը, երէցը, սարկաւազը մի մի կին պէտք է ունենան: Այս պատուէրը տալիս՝ առաքեալի նպատակը եղել է պատուիրել, որ դրանք բազմակին կը լինեն: Բայց յետոյ, երբ սկսել է վարիչ հոգեւորականութեան ամուրիութիւնը, առաքեալի այդ պատուէրի միտքը յեղափոխուել է այնպէս, որ այժմ իրացածը եթէ երկրորդ կին է առել, չի կարող հոգեւորական լինել, կամ, հոգեւորականը, երբ այրիանում է, չի կարող երկրորդ անգամ ամուսնանալ, եթէ վերահաստատուի առաքեալի պատուէրի իսկական միտքը թէ եպիսկոպոսը, երէցը և սարկաւազը բազմակին պէտք է չը լինին, ինչպէս էին առաքեալի օրով հեթանոսներն ու հրէաներն անգամ, այնուհետև այրի հոգեւորականների նորից ամուսնանալու խնդիրը ինքն ըստ ինքեան կը լուծուի դրական կերպով:

Եկեղեցին չէր տուժի, եթէ վարիչ հոգեւորականութիւնը — եպիսկոպոսներ, վարդապետներ — իբրև մասն աշխարհիկ հոգեւորականութեան, ամուսնացած լինէին ինչպէս այդ կատարւում է արդէն անդղիական եպիսկոպոսական եկեղեցում: Վանականներն ու կրօնաւորները պէտք է չունենան ոչ մի հոգեւոր աստիճան, այլ որպէս պարզ աղօթաւորներ վանքերում և անապատներում ճգնեն: Նրանց համար որպէս խոստովանահայր և սրբազնագործ պաշտօնեայ կարելի է նշանակել ծերունի քահանաներ, որոնք յօժարութիւն կունենան կամովին առանձնանալ աշխարհից և վանական կամ կրօնաւորական անդորրութիւն վայելել: Այսպէս էր հնունդ:

Կրօնաւորները պէտք է աղօթքով իրանց հոգունունդը հայթայթեն և մարմնաւոր աշխատութեամբ՝ մարմնոց, ուրեմն նրանք, աղօթքի ժամերից դուրս պէտք է վաստակեն իրանց վանական ագարակում, գործեն իրանց արհեստը՝ եթէ գիտեն, ինչպէս անում էին եգիպ-

տոսի կրօնաւորներն ու անապատականները, ինչպէս անուժ էր Բարսեղ կեսարացին՝ կապադովկիայի կրօնաւորութեան հիմնադիրը:

Կրօնաւորներին պէտք է արգելուի շատաշրջիկութիւնը, թափառումները և յաճախակի տեղափոխութիւնը:

Եթէ կրօնաւոր է, նա պէտք է հաւատարիմ մնայ իւր ուխտին, չը պէտք է ձգտի հոգեւոր աստիճանների, փափկակեցութեան, սնավառութեան, պճրանքի և պաշտօնների. ով այդ բաներին հակումն ցոյց կը տայ նա կրօնաւոր չի կարող լինել և պէտք է հեռացուի կրօնաւորութիւնից:

Բնական կրօնաստաններ այժմ կարող են լինել մեկուսացած վանքերը, որպիսի են ռուսահայրուժ Սեանն ու Գեղարդայ վանքը: Մնացած վանքերը, որոնք գիւղերի մօտ են, պէտք է գիւղական եկեղեցի դառնան:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Մ

Ժամանակի հոսանքին նայելով, երևի, ոչ հեռաւոր ապագայում վանականութիւնն ու կրօնաւորութիւնը իրանց կարգ ու կանոններով պատմական անցքերի շարքը կանցնեն և կը դադարեն գոյութիւն ունենալուց: Կամենալով ծանօթացնել ընթերցողներին Ռուսաց Հայաստանում գոյութիւն ունեցող կրօնաւորական միակ հաստատութեան կենցաղի և կարգ ու կանոնի հետ, այլ և թողնել նոյնը ապագայում ուսումնասիրութեան նիւթ դիմեցի, և շնորհակալութեամբ ստացայ Սեանի վանահայր Տ. Սարգիս սրբազան եպիսկոպոսից Սեանեցոյ կենցաղի և աստուածապաշտութեան նկարագիրը:

Ա.

«ՍԵՒԱՆԱՅ ԿՐԾՆԱԻՈՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ»

Յատկապէս Սեանայ միաբանութեան համար կազմած որ և է գրաւոր կանոն գոյութիւն չունի, բայց Մանուէլ վարդապետ Գիւմուշխանցու գրած Սեանայ պատմութեան մէջ եօթ յօդուածից բաղկացած մի կանոն կայ, որը, ինչպէս պատմագիրն է ասում, կազմուած է եղել ոչ միայն Սեանայ, այլ ընդհանրապէս բոլոր վանքերի կրօնաւորների համար որը յետոյ մտած է և Սեան. Ահա այդ հատուածը, որ հանում ենք յիշեալ գրքից, երես 48—52.

«Քանզի ներկայ հարքն (Սեանայ) կամէին ցուցանել մեզ թէ ի Մաշտոց վարդապետէ սկսեալ՝ Բարսեղեան կանօնիւք վարելցեալք են միաբանք Սեանու մինչև ցայժմ, բայց յոյժ բարեգոյն է ասել, յիրաւի յառաջն Մաշտոցիւ այն Բարսեղեան կանօնք մտեալ են ի Սէվան, սակայն յանցանել ժամանակաց և ի փոփոխել տէրութեանց և ամայութեանց վանօրէից, ամենայն բարեկարգութիւնք վերիվայր տասպալեալք և անյայտ մնացեալ էին, մինչև ի (ժամանակս) Սարգսի եպիսկոպոսի և հետևողացն նորա, որ սկիզբն արար ի Սիւնեաց գաւառի Մաքենիս կոչեցեալ վանուց, ուր և Մաշտոց վարդապետ զառաջինն անդ էր զարգացեալ և սնեալ:

Այս Սարգիս եպիսկոպոս սկիզբն էր առաջնորդ Սաղմոսավանից, ի նոյն գաւառէ Արագածոտան, ի գեղջէն, որ ասիւր Յարենի, մերձ ի Կարբի, որ մականուամբ Պարսն—Տէր կոչիւր սոյն Սարգիս եպիսկոպոս: Հրաշալի պատահամբ իւրք և ինքն հրաժարեալ յառաջնորդութենէ իւրմէ, գնաց ի սուրբ Երուսաղէմ, պատահեալ ի ճանապարհի Տրապիզոնի Կիրակոս անուն քահանայի միոյ առն առաքինասիրի, ընկերացեալ միմեանց խորհին՝ ի վերադարձի իւրեանց ի պատշաճ տեղւոյ մենարանս հաստատեալ աղօթեսցեն ընկերակցաբար, ըստ գրութեան Առաքել պատմչի, ԻԱ.

«Որք եկեալ ի սխնեաց գաւառ հիմնարկեցին զաստուածահաճոյ բաղձանս իւրեանց, եկեալ բազմութեանց հոգեւորականաց և աշխարհականաց յարին ի սոսա ջերմեռանդ սիրով. նմին իրի միաբան խորհրդով Սարգիս եպիսկոպոս և Կիրակոս քահանայ եօթն գլուխ կանոնական բարեկարգութիւնս սահմանեցին կրօնասիրութեան իւրեանց, որք են այսոքիկ»

«Առաջին քան զամենայն, յամենայնի հնազանդ լինել Առաջնորդին»

«Երկրորդ յամենայն աւուր յայգոյն և յերեկոյին զխորհուրդս մտաց և զյանցուածս աւուրն խոստովանել»

Երրորդ՝ ոչ ունիլ ումեք առանձին ստացուած ինչ, և ոչ պահել ինչ ի սենեկի, և ոչ ուտել բնաւ անդէն, յանձն արարեալ զամենայն խնամս նախ յԱստուած և ապա յԱռաջնորդն»

Չորրորդ՝ զամն ողջոյն պահօք անցուցանել. բաց յաւուրց կիւրակէից և շաբաթու և տէրունական տօնից, իսկ ի մոյ և ի գինւոյ իսպառ հրաժարել»

Հինգերորդ՝ Յաւուրն մի անգամ ճաշակել և հաւասար բաժանել զկերակուրն մեծի և փոքու, և ընթեռնուլ զգիրս ի սեղանի»

Վեցերորդ՝ յամենայն շաբաթս և ի տէրունական տօնս զգիշերն հսկմամբ անցուցանել. և յառաւօտուն անխափան պատարագ մատուցանել»

Եօթներորդ՝ ի հարկանել կոչնակի, ամենեցուն միաբան գնալ յեկեղեցին և ի սեղան լռութեամբ և խոնարհութեամբ»

«Եւ ի վեր քան զամենայն, իբր գլուխ ամենայն կանոնաց եդին զայս, այսինքն է ամենեցուն ջանալ սուրբ պահել զմիտս իւրեանց և ճգնել ի մեռուցումն ախտից, ի խօկումն աստուածային իրաց և յընթերցումն գրոց»

«Եդին և կարգ և ձև ի կրօնաւորական սքէմս, զի խանգարեալ էր այն և յօրինեցին զեկեղեցական զգեստս ըստ իւրաքանչիւր աստիճանի, և որոշեցին զժամանակ պաշտամանց իւրաքանչիւր ժամակարգութեանց, սահմա-

նեցին և զայլ բազում բարեկարգութիւնս, որովք կառավարին ցայսօր ամենայն կրօնաւորաց վանօրայք Հայաստան աշխարհի, մինչ զի ի Կուտուց և ի Լիմ հռչակեալ անապատին ևս՝ յնկերաց և ի դաստիարակելոցն ի սոցունց ուսան զկրօնաւորական վարս:

«Քանզի Ներսէս Մոկացի, որ մականունեալ Պեղլու կոչիւր, գնաց ի գաւառն Վասպուրականի (1622, ՌՀԱ), և մտեալ ի կղզին Լիմ կոչեցեալ, նորոգեաց զվանսն, և ժողովեաց անդ զբազմութիւն առաքինի անձանց, և առջնորդէր նոցա ըստ նախակարգեալ կանոնաց, և ի բազմանալ կրօնաւորաց, անցին և ի Կուտուց, ուր և ժողովեցան կրօնաւորք բազումք:

«Սոցին նման և Կարապետ եպիսկոպոս յետ ամաց ինչ եկեալ ի Սէվան կղզի, բարեկարգեաց ըստ վերոգրեալ կանոնաց»:

*
* *

Ժողովակալութեան այս պատկառելի կանոնը թէ որքան ժամանակ է գործադրուել Սեանում, յայտնի չէ. միայն հաւանական է կարծել, որ ժամանակի ընթացքում հետզհետէ փոփոխութեան է ենթարկվել:

Սեանում ճաշու ժամն արձակվելիս միաբանները սեղան են գնում, ուր ճաշի ժամանակ նրանցից մէկը կարդում է Հարանց վարքից, (վերջերս Սարգիս շնորհալու յորդորակներից):

Ուտիս օրերին պաշտօնապէս նաւակատիք է. Յատկապէս միաբանաց համար միս մօրթւում է տարուայ մէջ երկու անգամ. ջրօրհնեաց տօնին և բուն բարեկենդանին. թէև միաբանները մսեղէն ուտում են, այն ժամանակ, երբ ուխտաւորները նրանց մատաղի են հրաւիրում:

Եթէ նախկին հրեշտակակրօն անապատականներից մի բան մնացել է անփոփոխ, այդ կրօնաւորական սրբեմն է (քուրճ. կոչտ շալից հագուստ*):

*) Մենք տեսել ենք Սեանայ միաբանների մէջ նուրբ կերպարից և վանայ գունաւոր ու շողշողուն շալից վերարկու հագնող մետաքսեայ շղարշից վեղար կրողներ ևս:

Բ.

ՍԵՒԱՆԱՅ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳԸ
(րս հնումն).

Տարուայ մէջ ամեն օր չորս անգամ ժամերգութիւն է կատարւում. առաւօտեան, ճաշու, երեկոյեան և Հանգըստեան:

Առաւօտեան ժամն սկսւում է այնպէս, որ վերջանում է արեւածագին մօտաւորապէս, շատ քիչ բացառութեամբ, և տևում է 2 ժամ հասարակ օրերին, 3 ժամ չարաթ և կիւրակի օրերին, 7 ժամ հսկումներին և 8 ժամ զատիկի հսկումին:

Ճաշու ժամն սկսւում է ամառը 8—9 ժամին իսկ ձմեռը 9—10 ժամին մօտաւորապէս և տևում է $1\frac{1}{2}$ ժամ հասարակ օրերին, 2 ժամ պատարագ օրերին, և մէկ ժամ առաջաւորաց պատին:

Երեկոյեան ժամն սկսւում է 4—5 ժամին ամառը, և 2—3 ժամին ձմեռը, և տևում է մի ժամ հասարակ օրերին, $1\frac{1}{2}$ ժամ և աւելի հանդիսաւոր տօներին:

Հանգստեան ժամն սկսւում է արեւ մայր մտնելուն և տևում է ուղիղ կէս ժամ:

* *

Առաւօտեան ժամերգութիւնը բաղկացած է երեք մասից, գիշերային ժամ, առաւօտեան և արեւագալի:

Ժանօթութիւն: Տէրունական տօներին Արեւագալի ժամ չէ ասվում:

Ճաշուն երկու մասիցն է. երեք ողորմեան և բուն ճաշուն (ժամամուտ ճաշու շարական, Սուրբ Աստուած, Գիւք, Աւետարան, հաւատամք և լին.):

Ժանօթութիւն: Առաջաւորաց պատին մի միայն երեք ողորմեա, իսկ մեծ պատի հասարակ օրերին երեք ողորմեա և նորան կից երեկոյեան ժամ:

Երեկոյեան ժամը երկու մասից է, բուն երեկոյեան և խաղաղական ժամ:

Ծանօթութիւն: Տէրունական տօներին և շաբաթ երեկոներին խաղաղական չէ ասվում:

Հանգստեան ժամը մէկ մասն է.— Եկեսցէն:

*
* *
*

Գիշերային ժամին, ամենից առաջ, երկու վարդապետ (աւագ երէցը աւագ դասից և ժամօրհնողը աշակերտի դասից) գալիս են ատեան և մի կանոն Սաղմոս ասում գրակալի վերայ փոխ առ փոխ: Սկսում է աւագ երէցը— Ալէլուիա, ալէլուիա: Հետեւում է ժամօրհնողը— Երանեալ է այր որ:

Ծանօթութիւն: Ժամ օրհնելը և աւագ երիցութիւնը հերթով է: Աւագ երէցը յաջորդ օրուայ ժամ օրհնողն է:

Սաղմոսի կանոնը որոշված է աւուր ձայնի համեմատ հետեւեալ կարգով:

Ա.Ձ. Մի նախանձիր

Դ.Ձ. Խոստովան

Ա.Կ. Ողորմեան

Դ.Կ. Ի նեղութեան

Բ.Ձ. Իբրև

Դ.Ձ. Երանեալ

Բ.Կ. Տէր ապաւէն

Դ.Կ. Երկինք պատմեն:

Սաղմոսից յետոյ ամեն օր ասվում է Հրաժարիմք, Խոստովանիմք, Մեղայ, Ողորմեսցի. Օրհնեալ Տէր մեր: Հայր մեր: Տէր եթէ զշրթունս: Տէր զի բազում-ը ասում է սարկաւագը թիւ: Միմիայն հսկումներն են ձայնով ասում Ատեան կանգնած:

Յիշեսցուք, զարթիք, զարթիր ընդէր, զարթուցեալքս. Անբաժանելի, երգվում է ամեն շաբաթ ու կիրակի, նաև պատարագ օրերին:

Ծանօթութիւն: Երեք օր, այն է Հռիփսիմեանց, Գայիանեանց և Յովհաննու Մկրտչի և Աթանագինէ եպիսկոպոսի տօներին, թէև պատարագ չէ լինում. սակայն Յիշեսցուք և Աշխարհ ամենայն է երգվում և գիշերապաշտօն է կատարվում: Այդպէս և ամեն շաբաթ օրերը:

Զարթուցեալքս քարոզը ասվում է թիւ. իսկ շաբաթ ու կիրակի, նաև պատարագ օրերին՝ ձայնով: Զարթուցեալքից յետոյ պաս օրերին հարիւր Տէր ողորմեա, թիւ. Սրբոց տօներին (բացի շաբաթ օրից) յիսուն Տէր

ող. Տէրունական տօներին երեք Տէր ողորմեա. Ամեն շաբաթ օր և պատարագ օրերին, եթէ սրբոց տօն է, Աշխարհ ամենայն:

Ամեն կիրակի և պատարագ օրերին, եթէ պատ է ձայնով, կամ տէրունական տօն, — Առաւօտ լուսոյ:

Զքէն գոհանամք աղօթքից յետոյ աւագ երէցն ու ժամօրհնողը նորից երկու կանոն սաղմոս են ասում ատեանում. իսկ մնացեալ միաբանները դասերում երկերկու եղած նոյն երկու կանոնն են ասում, բոլորը ցած այնպէս որ միմեանց չեն խանգարում:

Սաղմոսի երկու կանոնը որոշուած է աւուր ձայնի համեմատ հետեւեալ կարգով:

ԱԶ. Երանեալ. Երկինք պատմեն.

ԱԿ. Երկինք պատմեն. Մի նախանձիր.

ԲԶ. Մի նախանձիր. Ողորմեա.

ԲԿ. Ողորմեա. Իբրեւ.

ԴԶ. Իբրեւ. Տէր ապաւէն.

ԴԿ. Տէր ապաւէն. Խոստովան.

ԴԶ. Խոստովան. Ի նեղութեան.

ԴԿ. Ի նեղութեան. Երանեալ:

Վերջին կանոնի վասն քարոզն ու աղօթքը առ այժմ թողնում են:

Պատ օրերին սաղմոսից յետոյ անմիջապէս սկսում են ապաշխարութեան օրհնութիւնը: (Եթէ հասարակ պատուրբաթ օրը, օրհնութեան կից ասում են նաև ապաշխարութեան մանկունքը): Օրհնութիւնից յետոյ սաղմոսի առաջին մաղթանքը, վասն քարոզն ու աղօթքը թագաւոր յաւիտեան սաղմոսի վերջին մաղթանքը. Հայր մեր:

Իսկ տէրունական և սրբոց տօներին, սաղմոսի վերջին կանոնից յետոյ դասէ դաս երգում են նոյն կանոնի (աւուր ձայնի) կանոնագլուխը, սկսում են աւագ դասից: Ապա Հայրմեր, Զսաղմոսերգութիւնս, զաղօթս: Եւ ևս խաղ. Օրհնութիւն և փառք: Ապա սկսում են աշակերտի դասից Օրհնութեան շարականը, եթէ սրբոց տօն է, մաղթանք. Բարեխօսութեամբ սրբունհոյ Աստուածածնին. իսկ

եթէ տէրունական տօն է, մաղթանք. Փառք հրաշափառ Տէրութեան Բո:

Ապա ասում են վերջին կանոնի թողած վասն քարոզն ու աղօթքը: Վասն քարոզն ասվում է թիւ. իսկ կիւրակի ձայնով: Ձայնով է ասվում նաև այն օրերին, երբ Օրհնութիւնը ատեան է ասվում:

Ալէլուիա, տէրունական տօներին. իսկ թագաւոր յաւիտեան՝ Սրբոց տօներին: Ապա սաղմոսի վերջին մաղթանք. Հայր մեր:

*
*
*

Բայց ամեն շաբաթ ու կիւրակի, նաև պատարագ օրերին գիշերապաշտօն է կատարվում հետեւեալ կարգով:

Կանոնագլխից յետոյ, երբ Հայր մերն և Սաղմոսերգութիւնն ասվում է. սկսում են Հանգստեան շաբական Աւագ դասից, աւուր ձայնից:

Ծանօթութիւն: Ձայնքաղ շարականոցի մէջ Հանգստեան Օրհնութեան շարականները իւրաքանչիւր ձայնից 12 հատ են. Օրինակի համար դնենք այստեղ ԱԶ շարականը ամբողջապէս:

Հանգստեան	Գեղ վայելէ Աստուած.
Հանգստեան	Ձայնարկեալ կենարարին.
Հանգստեան	Զհօգիս ծառայից քոց.
Մեծ պասի կիւրակի	Ողորմեա ինձ Աստուած.
Ապաշխարութեան	Հայր բազումողորմ.
Ապաշխարութեան	Աստուած բազումողորմ.
Մարտիրոսաց	Ժողովեալքս ի յիշատակ.
Ղազարու	Այսօր գօլով ի Բեթանիա:
Յարութեան	Անճառելի Հօր էակից.
Հոգեգալստեան	Որ յամենայնի ես.
Աստուածածնի	Որ զաւետիս Հոգւոյն.
Խաչի	Հրաշակերտ և զօրեղ:

Այս շարականներից Սրբոց տօների և պատ օրերի գիշերապաշտօնին երգվում են Հանգստեան, ապաշխարութեան, մարտիրոսաց Աստուածածնի և Խաչի շարականները, 8 հատ:

Իսկ տէրունական տօնի գիշերապաշտօնին երգվում են Հանգստեան, մեծ պասի կիւրակէի Ղազարու, Յարութեան, Աստուածածնի և Խաչի շարականները, 8 հատ:

Իսկ հոգեգալստեան մէկ շարականը մնում է: Այդ շարականը երգվում է միայն հասարակ կիւրակէներին և հոգեգալստեան տօնի օրերին, որովհետեւ այդ օրերի Օրհնութեան շարականներին գալսեալն չ'կայ:

Այս կանոնով է դասաւորուած և այս կանոնով է երգվում և միւս ձայներինը:

Մեծ պասի շաբաթ օրերին Հանգստեան-ի փոխանակ երգվում է ապաշխարութեան աւուր ձայնի համեմատ:

Իսկ մեծ պասի կիւրակէներին և Խաչի կիւրակէներին,—Այսօր անճառն ամբողջ վեց փոխը:

Հանգստեան կամ Խաչի սաղմօսից յետոյ կարգացվում է Աւետարան աւուր ձայնի և տօնի համեմատ հետեալ աղիւսակով:

1. Յարութեան կիւրակէներին կարգացվում է տաճարի աւետարան:

2. Մեծ պասի և Խաչի կիւրակէներին—Խաչելութեան:

3. Տէրունական լուր օրերին, սրբոց տօներին և պաս օրերին—Հանգստեան:

4. Մեծ պասի շաբաթ օրերին ապաշխարութեան շարականից յետոյ կարգացվում է ապաշխարութեան Աւետարան՝ նոյնպէս աւուր ձայնից:

Մատ. Այլ առակ էարկ. ԺԳ. 24.

Մարկ. Եւ առէ ջնոսա. Դ. 21.

Ղուկ. Հուր եկի արկանել. ԺԲ. 49.

Յոհ. Եթէ ես վկայեմ. Ե. 31.

Տաճարի և Հանգստեան Աւետարանից յետոյ՝ Աստուած անեղ ձայնից. ապա հոգւոց.

Խաչելութեան Աւետարանից յետոյ՝ Նորոգողն ամբողջ (4 փոխը միասին). ապա հոգւոց.

Ապաշխարութեան Աւետարանից յետոյ միայն հոգւոց: Հոգւոցի Հայր մերից յետոյ մաղթանք—Տէր Յիսուս Քրիստոս Բն ճառելի (տէրութեանց) շնորհիւ և անարատ

ծնողիդ բարեխօսութեամբն լուսաւորեալ պայծառացն զհոգիս համօրէն հաւատացելոց յուսով ի քեզ ննջեցելոց և մանաւանդ այնոցիկ որք ընդ հովանեաւ սրբոյ տաճարիս են հանգուցեալ: Եւ ևս խաղաղ. Օրհնութիւն և Փառք Հօր: Ապա սկսվում է աշակերտի դասից Օրհնութեան շարականը և այլն:

Ժանսթովութիւն: Վերայգրեալ մաղթանքը ամբողջապէս բերի այստեղ նորա համար, որ մեր ժամագրքերից ոչ մէկում չկայ գրած:

*
* * *

Հսկում կատարում է տօնացուցի համեմատ տարեկան տասն անգամ,— Ծննդեան, Տեառնընդառաջին, Ծաղկադարդին, Աւագ ուրբաթին, Զատիին, Նոր կիւրակէին, Հոգեգալստեան, Վարդավառին, Վերափոխման և Խաչվերացին:

Հսկումը հասարակ գիշերային ժամերգութիւնից տարբերում է նախ՝ նորանով, որ եկեցէի հետ կից է ասվում, (եկեցէից յետոյ Հրաժարիմք և այլն): Եւ երկրորդը նորանով, որ կանոնագլխից առաջ փոխանակ ամենօրեայ երկու կանոն սաղմոսի ասվում է ամբողջ ութ կանոնը: Սովորականի պէս աւագ երէցն և ժամօրհնողը ատեան դալով դրակալի վերայ և Զբէն գոհանամք աղօթքից յետոյ սկսում են Սաղմոսը երանեալ կանոնից, իսկ միաբաններն եկեղեցու զանազան տեղերում երկ-երկու կանգնած ասում են միեւնոյն կանոնը: Յաժ ձայնով են ասում բոլորը, մի անոյշ շշուկ տարածելով ամբողջ եկեղեցու մէջ:

Առաջին (երանեալ) կանոնն աւարտելուց յետոյ դասէդաս երգում են աւագ օրհնութիւն ԴԿ. ապա նոյն ձայնից ապաշխարութեան օրհնութիւն և մանկունք վերջին երկու տնէրին փառք, այժմ և միշտ:

Շաբաղանից յետոյ նոյն կարգով սկսում են սաղմոսի երկրորդ կանոնը (երկինք պատմեն) ապա ԱԶ. աւագ օրհնութիւն, ապաշխարութեան օրհնութիւն և մանկունք: Եւ այդպէս իւրաքանչիւր կանոնի վերջում երգում

են նոյն կանոնի ձայնից աւագ օրհնութիւն, ապաշխարութեան օրհնութիւն և մանկունք: Աւագ ուրբաթին միայն ապաշ. օրհ. և մանկունք. իսկ Զատիկին և նորմ կիւրակէին միայն աւագ օրհնութիւն:

Վերջին կանոնից (ի նեղութեան) յետոյ և ԴԶ. շաբաթականներից յետոյ սկսում են աւուր ձայնի կանոնագրութիւնը ևն: Մնացեալ ուսմունք սովորական կարգով է մինչև առաւօտեան ժամերգութեան վերջը:

*
* *

Դիշերային ժամերգութեան կից ասվում է Առաւօտեան ժամը: Լցաք առաւօտու: Հարցի և բոլոր շաբաթականների փոխերը ասվում են մինչև վերջը. ապա սկսվում է շաբաթականը, Հարցի փոխին դասէգաս Օրհնեալ է Աստուած են երգում:

Հարցի շաբաթականի առաջին կէսը (մինչև դործատուն) իւրաքանչիւր տուն ասվում է երեք անգամ, իսկ դործատանից մինչև վերջին տունը—երկու անգամ: Երկու անգամ են երգվում նաև բոլոր շաբաթականների տները, միայն կիւրակամտի Սուրբ ես տէրը չէ կրկնվում:

Հասարակ պաս ուրբաթ օրը հարցը հանգստեան է ասվում, իսկ մանկունքը Խաչի:

Փառք ի բարձունս ատեան է ասվում բոլոր կիւրակէներին (բացի մեծ պասից) և Զրօրհնեաց ու թլպատութեան տօնին, և աւագ ուրբաթին:

Ծանօթութիւն: Ամեն անգամ ատեան ելած ժամանակ, թափորի նախատօնակի և այլն, մաղթանքները հանգիստադիրն է ասում և ոչ ժամօրհնողը:

Տէր ամենակալը միմիայն մեծ պասին է ասվում:

*
* *

Առաւօտեան ժամերգութեան կից ասվում է Արևադալին ամեն օր (բացի տէրունական օրերից): Բոլոր պաս օրերին երգերով է ասվում. իսկ սրբոց տօներին առանց երգերի:

Արևադալից յետոյ ծնկաչոք Տէր ողորմեա, որ սկսվում է երեք տուն շաբաթանով: Պաս օրերին ԳԿ. Սուրբ Աստ-

ուած Հայր անսկիզբն: Իսկ սրբոց տօներին ԳՁ. Սուրբ եւ Տէր և ի սուրբս հանգուցեալ: Ապա տէր ողորմեա, ապա 1. Արի Աստուած, հարցն մերոց, 2. Միջնորդութեամբ, 3. Զի գետացաք, 4. Արդ անկանիմք: Զորեքչարթի պատ օրերին 3 և 4 տների փոխանակ—Աստուածածինն անհարսնացեալ և Բանին կենաց: Իսկ պատ ուրբաթ օրերին դովեալ ես դու փայտ փրկութեան և Դողան ի քէն գունդք խաւարին: Տէր ողորմեայից յետոյ եւ վասն սրբուհւոյ: Սուրբ զաստուածածինն: Ընկալ Տէր, Հայր մեր: Օրհնեալք եղբրուք:

Ծանօթութիւն: Ինչ օր պատարագ է լինելու, արեալ գալից յետոյ ծնկաչոք Տէր ողորմեայ չկայ: Ժամն արձակվում է, իսկ պատարագիչն և մի սարկաւազ քաղում են երեք ողորմեաի կարգը և վերջը հանգստեան ասում:

* *

Ճաշու ժամից առաջ ասվում է մի կանոն սաղմոս աւուր ձայնի համեմատ հետեւեալ կարգով:

ԱՁ. Տէր ապաւէն	ԳՁ. Երկինք պատմեն
ԱԿ. Խոստովան	ԴԿ. Մի նախանձիր
ԲՁ. Ի նեղութեան	ԴՁ. Ողորմեա
ԲԿ. Երանեալ	ԴԿ. Իբրև:

Ծանօթութիւն: Ա. Երկինք պատմեն և Տէր ապաւէն միևնոյն քարոզն ու աղօթքն ունեն (վասն ի գիշերի), ուրեմն այդ երկու կանոնից որ մէկը աւուր ձայնի կանոն լինի, միւսն էլ ճաշու կանոնն է: Այդպէս էլ միւս կանոնները:

Ծանօթութիւն: Բ. Ինչ օր որ պատարագ է լինելու այլ ևս այդ սաղմոսը չէ ասվում, որովհետեւ պատարագիչն արդէն ութ կանոնն էլ ասել է:

Ճաշու երեք ողորմեան մեծ քարոզներով ու աղօթքներով ասվում է բոլոր պատ օրերին և վերջը հանգստեան չէ ասվում: Իսկ առանց մեծ քարոզների ու աղօթքների ասվում է բոլոր սրբոց և տէրունական տօներին (բացի աւագ ուրբաթ օրից): Վերջում ասվում է և հանգստեան:

Ծանօթութիւն: Պատարագ օրերին առաջին ողորմեայից

յետոյ Առաջնորդեան աղօթքը ասում է պատարագիչը ինքը
և մտնում է խորան զգեստաւորելու։ Այդ է պատճառը,
որ առաւօտեան ժամի վերջում առանձին սարկաւագի
հետ Յ ողորմեան, ասում է, որովհետեւ այժմ ներկայ լի-
նել ողորմեաներին անկարող է։

Երեք ողորմեայից կից ասվում է բուն ճաշուն։ Այն
է, ժամամուտ, ճաշու շարական, սուրբ Աստուած գիրք.
Աւետարան, Հաւատամք ևն. և կամ պատարագը Յինանց
օրերին ճաշու գրքից առաջ ասվում է սաղմոս օրական
երեք փոխ տօնացուցի համեմատ։

*
* *

Երեկոյեան ժամից առաջ եթէ պաս օր է ասվում է
մի կանոն սաղմոս, սովորաբար ի ներդութեան կանոնը.
իսկ եթէ գիշերային ժամին ճաշու ժամին այդ կանոնը
ասվել է, այն ժամանակ մի ուրիշ կանոն է ասվում, որը
նոյն օրը չէ ասվել։

Իսկ ամեն օր կարդացվում է Յայսմաւուր ամսաթւի
համեմատ։ Ապա շարական, Մարտիրոսաց ողորմեան աւուր
ձայնից և նորա մեծացուցէն և խաչի մանկունք նոյն
ձայնից։ Մաղթանք, Աղաչեմ ողորմեաց, Տէր բարերար.
Քարող Սուրբ ճգնաւորօքն, աղօթք, Պսակիչ սրբոց կամ
Որ ընտրեցեր, նայելով թէ որ սուրբի ճառն է կարդացվել.
(Իսկ այն օրերին, երբ տէրունական տնօրէնութեան ճառ
է, յայսմաւուրից յետոյ Հայր մեր, անկանիմք կամ
Առաջի պատուական)։ Ես առ Աստուած կարդացի։

Պսակիչ սրբոց կամ Որ ընտրեցեր աղօթքից յետոյ
ասվում է Հայր մեր և հետեւեալ մաղթանքը։

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի, մաքուր
մաղթանօք և բարեխօսութեամբ սրբոցն, որոց այժմ զճառս
և զպատմութիւնս երանելի վարուք և բարի մահուան
նոցին ընթերցաք, Տէր Յիսուս, ընդ մեզ հաշտեցիս, և
սրբոյ եկեղեցւոյս (կամ անապատիս) յիշատակ ընծայո՞-
ղացն սիրով գթասցիս։ Ես առ Աստուած կարդացի։

Մեծ պասին, երբ երեկոյեան ժամը կից է ասվում
ճաշու ժամի հետ, ճաշու գրքի վերջում, ուղիղ եղիցինից

առաջ սաղմոս է ասվում մէկ փոխ տօնացուցի համեմատ:

*
* *

Երեկոյեան ժամին կից ասվում է ամեն օր խաղաղական ժամը: Բայց Նայեանց սիրով, երանեալ են ամբիժք, ի քէն հայցեմք և ստեղի շարական միայն մեծ պատի օրերին են ասվում, առաջին շորեքշաբթի օրից սկսած:

Խաղաղական ժամի վերջում ծնկաչոք Տէր ողորմեա են երգում առաւօտեան ժամի կարգով:

Ժանօթութիւն: Տէրունական տօներին և շաբաթ երեկոներին խաղաղական ժամ և Տէր ողորմեա չկայ:

Ժանօթութիւն, եթէ հետեւեալ օրը պատարագ է, պատարագիչը սարկաւազի հետ գրակալի վերայ 5 կանոն սաղմոս է ասում: Երեկոյեան ժամից յետոյ:

*
* *

Հանգստեան ժամը եկեացէն է, եկեացէին Աւետարան կարդացվում է օրական մի փոխ, աւետարանից յաջորդաբար մինչև գիրքը վերջանում է. վերջանալուց յետոյ նորից է սկսվում Աւետարանի սկզբի փոխից:

Ժանօթութիւն: Առաջաւորաց և մեծ պատի օրերին (Բացի շաբաթ և կիւրակի) Աւետարան չէ կարդացվում եկեացէին:

Նարեկի գլուխներից ընկալ քաղցրութեամբ և Աստուած յաւիտենական է ասվում թիւ. Հաւատով խոստովանեմք երկու հոգւով են ասում փոխ առ փոխ:

Ժամագրքում դրածից առելի բան չէ ասվում եկեացէին: Բայց եթէ կից է ասվում հսկումների հետ այն ժամանակ Աւետարանի սաղմոսից (ի կարգալ) առաջ երգվում է երկու շարական ապաշխարութեան Բկ. Որ օրհնիս ի հրեշտակաց և Օրհնեմք զքեզ Տէր:

Եկեացէի ժամն արձակվելիս Աւետարան չեն համբուրում: Չեն համբուրում նոյնպէս Առաջաւորաց և մեծ պատի օրերին բոլոր ժամերի վերջում:

Յուսիկ Եպս.

